

SÖZÜN SEHRİNƏ QOVUŞAN DUYĞULAR

“Həyat, zaman, insan” poeması haqqında düşüncələr

(Əvvəlki ötn sayımızda)

Dünyanın taleyi bəşər nəsline yəni inkişaf mərhələsində sanki insanın taleyi ilə eyniləşib. Dünyanın taleyində qorxulu olan, dünyanın dağıdıcılıqda hədələyən bütün qüvvələr elə insanı hədələmiş kimidir. Axı insanın dünyadan qeyri bir evi yoxdur. Elm çalışmaları digər planetlərdə də həyat mənbələri axtarı və bütün bu çalışmaları müsbət bir nəticəsi yoxdur.

İnsanlar digər planetlərdə həyat əlamətlərini tapmasalar da başqa niyyətlərlə də axtarışlarını davam etdirirlər. Belə ki, hətta Ayın, yaxud digər planetlərin tədqiqatları zamanı qiymətli maddələrin axtarışları da indi önlə plana keçib. Yerdə uranın istehsalı dağıdıcı silahların yaradılması üçün xammaldır. İnsanlar başqa planetlərdən qızıl, uran, platin kimi qiymətli maddələri tapmağı və bunu yerə daşımağı da bir məqsəd kimi qarşılarına qoyublar. Halbuki, insan elə Yer in özündəki nemətlərlə düzgün davranmağı sayəsində həyatını normal qura bilər, yeni tələbatlarını ödəyər.

Müəllif Mələhət Soltanqızı “Həyat, zaman, insan” üçbucağı ilə bağlı problemləri bədi müstəvidə şərh etməyə çalışır. Əlbəttə, bu problemləri o, əsasən mənəvi baxımdan izah etmək istəyir. Müəllifin əsər boyu düşüncələri həyat həqiqətlərindən qidalanır. O, həyatın bütün mürəkkəbliklərinə baxmayaraq, insanın həyatla münasibətində tarazlığı qoruma instinktinə həyat uğrunda mübarizə kimi təsdiq edir. Əgər insan həyatdakı təbi harmoniyayı pozarsa, onda Yer üzərində həyatın mövcudluğu üçün də təhlükə yaranar. Və təbii ki, bu təhlükə insanın özünü də ağışuna alıb geridönməz bir qaranlıq qovuşdurur. Söz yox ki, müəllif əsər boyu zamanı da əsas amil hesab edir. Axı dəyişən zamanların mühitində həyata müəyyən yeniliklər daxil olur, hətta siyasi sistemlər dəyişir. Müəyyən zamanda kəşf edilən silahlar bir müddətdən sonra artıq köhnəlmiş olur. Amma unutmmaq lazım deyil ki, elə Yer üzərindəki artıq ehtiyata çevrilmiş nüvə silahlarını bir yerə toplayıb partlayış törətmək mümkün olsaydı, onda Yer planetinin öz müvazinətini saxlamaq gücü sarsılacaq, cazibə trayektoriyasından çıxacaq, sürətlə Günəşə yaxınlaşacaq məhv olardı. Bütün əsər boyu müəllif sanki bu təhlükələri qavradığı üçün, başa düşdüyü üçün həyatın şirinliyini tərənnüm edir. İnsanın öz həyatını yaşaması üçün mövcud zaman və məkan daxilində tarazlığı qorumasını vacib bilir.

Müəllifin düşüncəsinə görə, əgər insanın həyatını yaşarılığını təmin edən torpağı zəhərləməsələr, bir sözlə, insan evi olan dünyaya qaçdığı ilə yanaşsalar, onda dünyanın başında heç bir fəlakət təhlükəsi olmazdı. Onun düşüncəsinə görə ən yaxşı o olardı ki, torpağın sirtini daha artıq dərəcədə öyrənəydilər. Torpaq sonsuz miqdarda nemətlər yitirmək gücünü necə kəşf edir, suyun tükənmək təhlükəsi varmı?... Bir sözlə, “həyatı daha yaşarı etmək üçün daha neyləmək olar” kimi suallar qoyur və bu sualların cavabını bədi fonda təqdim edir: “Həyat elə şirindi... Doğmalarla bağlılıq, Ana-bala sevgisi,

Tanrının yaratdığı gözəlliyi anlamaq, Ülvi məhəbbətinlə, İnsana hörmətinlə, Bu sonsuz gözəlliyə Başqa bir sevgi qatmaq. Təbiəti seyr edib Din-cəldikə gözlərim Ruhuma bir ruh qatır Tanrının yaratdığı, Hökmüylə barlatdığı, Bu bağ-bağça, bu nemət, Torpaqdakı bu hikmət. Torpaqdakı bu qüvvət Kimsəyə bəlli deyil. Təmənnəsiz doyurur, İnsanların gözünü Kimsəyə minnət qoymaz, Duyurmaz da sözünü. Tanrı gözəl yaradıb bu dünyada hər şeyi Haqq öz yerin bularsa, Hər kəs öz zəhmətinin bəhrəsini görərsə, Kimsə qalmaz tamarzı. Zalımlar zülm evinin qapısını bağlasa, Haqq söyləyən dillərə qalxıb, qifil vurmasa, Məzlumların ahını alan kimsə haradasan?”. Göründüyü kimi, müəllif həyatın şirinliyindən danışanda birinci olaraq mənəvi problemləri irəli çəkir. İnsanların bir-birinə münasibətini həyatın gözəlliyi üçün əsas amil hesab edir. Bu yöndə xüsusilə, bir-birini doğma olan insanların həyat həqiqətlərini düzgün qavramalarını, bir sözlə, insanların bir-birinə əlaqələrinin əsasında anlaşmanın da yandığını daha üstün bilir.

M. Soltanqızının düşüncəsinə görə, əgər həyatda həqiqətlər təqdir olunarsa, haqq öz yerini taparsa, onda cəmiyyətdə ədalətli münasibət hakim olar. Və demək, insan üçün cəmiyyətdə yaşamaq əzəbli olmazdı. İnsanlar gələcək zamanlarda özlərindən sonrakı dövrləri hansısa bir cəhətinə görə xarakterizə edirlər. Əgər müəyyən mərhələdə müharibələr olmayıbsa, insan toplusları bir-birinə qarşı vuruşmayıb, nəsillər qorxusuz, təhlükəsiz dünyaya gəlib həyatda öz yerini tutarsa, demək, belə dövrlər həmin zaman üçün qızıl dövr hesab olunur. Görünür, müəllif yaşarılığını təmin edən üçbucağı şərh edərkən zaman anlayımını bu mənada əsərinin əsas obrazı kimi verməyə çalışmışdır: “Yer üzündə bu qədər, haqsızlığın olması, Vəzifə stolunda iyirmi beş il oturan Nə yeni hökmü olan, nə yeni fikri olan Nazirlər var, rüsvətlin kökün kəsmək yerinə Elmin kökün kəsdilər. Hara asan əlini, rüsvət açır qapını illərə ağzından, əynindən kasib Yığdığı, dərdiyin pulu, paranı Bir işə girmək üçün, Bir işin qulpundan yapışmaq üçün Kimsə cibinə qoymaq gərəkmis. Nədi bu haqsızlıq, harda yazılmış? Kim vermiş bu hökmü, kim imzalamış? Məzlumların haqqını yeyən kimsə haradasan?”

Bütün hallarda həyatı özəba çevirən cəmiyyətin kölgəli tərəflərini müəllif qamçılıyır. Onun düşüncəsinə görə, əgər elmdə saxtəliq varsa, onda cəmiyyətin daha rahat yaşaması üçün heç bir uğurdan, nailiyyətdən söhbət gedə bilməz.

Şübhəsiz, cəmiyyətimizdə yabançı hallara qarşı kəskin mübarizə gedir. İnsanlar çalışırlar ki, oğruların, quldurların xilas olsunlar. Amma cəmiyyəti talayanlar, insanların böyük zəhməti ilə toplanan sərvəti mənim-səyonlər də özlərinə müvafiq yollar axtarırlar. Və bu yollarla cəmiyyətin emlakını mənimməyə çalışırlar.

Son dövrlər Azərbaycanda həbs olunan yüksək çinli məmurların aqibətləri göz qabağındadır. Hətta onların cəmiyyətdən tələbləri sərvətlərin fantastik hesabı belə hər kəsi hey-rətləndirmək həddindədir.

M. Soltanqızı da Vətənin, nəticədə xalqın taleyini düşünen bir ziyalı kimi baş verən hadisələrdən kənarda qalır. Heç olmasa gələcək nəsillərin ibrəti üçün nə qədər acı olsa da, bu olayları mümkün mənəvi əxlaq dəyərləri səviyyəsində yazıya gətirməyə çalışır.

Müəllif çox böyük mənəvi gərginliklə çıxış yolu axtarır. Sanki qaranlıqda işıq axtaran dara düşmüş yolçu işığın harada tora düşdüyünü gözi. Və bu yöndə təsadüfi deyil ki, o, ziyalını əsas obraz kimi görür. Amma müəllifin gördüyü həqiqət budur ki, ziyalının özü də çətin durumdadır. O, sanki fiziki cəhətdən yaşaya bilmək üçün hər cür əzab-əziyyətlərə dözməli olur. Beyninin ziyasını, bütün fiziki gücünü sərf edib gündəlik dolanışqı xərçə çıxarmağa çalışır. Halbuki ziyalı üçün əsas problem cəmiyyətin həyatını yüngülləşdirmək yolunu tapmaq, bu yöndə cəmiyyətə arxa-dayaq durmaq, kömək etməkdir. Müəllifin ziyalıya öz tutaraq söylədikləri istəməz oxucunu da düşündürür: “O-xiyani, yazanı, Öz haqqını qanını Ziyalı adlandırıb, ondan ziya gözlədik. Dedik, bəlkə, millətin Bir gün açılar gözü. Ziyalı dediyin döyür gözünü. Dolanışqı ucundan... Qazandığı pul-para yetmir onun özünə Bu azacıq məaşa axı necə yaşasın? Ehtiyaca qul olub başını girdəsinmi? Alimlik zirvəsi, demək bu imiş? Elmin zirvəsinə ucalan kəsin Nə qadri var imiş, nə də qiyməti ziyalı danışmur, susur, nədəndir? Qorxu ki, əlindən çıxır vəzifə Vəzifə stolunda dolanışqı boğazdan Hörmət də azdan, çoxdan Millətin haqlarını tapdalayan kəslərin Quyrugun tapdalasa, Əldən qıxacıq hər şey Nə vəzifə olacaq, nə də əvvəlki hörmət. Bu gün ona baş ayən oğullar var yalandan Xırıldayıb üzünə, gedir əldən, ayaqdan, girmək üçün gözünə. Şöhrətin havası vurub başına Niyə soyuq su qatsın öz əlinə aşına El qınayır, qınasın Bəyəm elin qnağı bu gün qanır doyunur? Ehtiyacın içində yaşadığı günləri O saldıqca yadına Ürəy bulanır... Bu cür rahat həyatın dadını çıxarmaq üçün Mətbuatda, efrədə adın çıxarmaq üçün Bir xəzinə xərcləmiş. Haram pulun gücünə, xalqın gözünə girmiş Ziyalı danışmur, susur, nədəndir?” Müəllifin sualı demək olar ki, həmişə ritorik olur. Ya suala özü cavab verir, ya da sualı cəmiyyətin, insanların ixtiyarına buraxır. Qoy hər kəs özü başa düşdüyü kimi suallara

cavab verməyə çalışsın. Əsas odur ki, bir çox ziyalılar şöhrət azarına tutulublar. Hətta onlar sanki ziyalıqdan çıxaraq məmurlaşırırlar. Və bir növ cəmiyyətin talanmasında bu və ya digər dərəcədə iştirak edirlər.

Əlbəttə, M. Soltanqızı ingilis deyil və heç kimi başdan-başqa qaralamaq fikrində də deyil. O, sadəcə, cəmiyyətin daxilində baş verən dəyişmələrin xoşagəlməz meyilini göstərməyə çalışır.

Şübhəsiz, böyük ziyalılar nəsline sovet dövründən keçdiyini də diqqət çəkək, repressiyaların, sürgünlərin insanların düşüncəsində nə qədər təhlükəli bir meyil yaratdığını da yada salmalıyıq. Görünür, bir çox ziyalıların gərgin meqamlarda açıq danışa bilməməsində bu psixoloji travmaların da rolu az deyil.

M. Soltanqızının əsas mövqeyi bundan ibarətdir ki, insanlar vətəndaşların təhlükəsizliyinin qarantı olan dövlətə, dövlətin rəmzi prezidentə güvənməlidirlər. Prezident isə cəmiyyətlə bağlı hər hansı məsələdə demək olar ki, həmişə prinsipial, əqidəli mövqə tutur. Hətta insanlara müraciət edərkən neqativ hallara qarşı mübarizədə cəmiyyətdən də kömək istəyir.

M. Soltanqızının ziddiyyətlər içərisində çabalayan ziyalı obrazı doğru və yalın arasında vurnuxmaqdadır: “Müəllimdən dərs alır, hər bir sənət sahibi Ucalır zirvələrə, ən ali pillələrə Sarvatin içində boğulub batır... Müəllimsə, bir ayı güclə gətirir başa Axı qazancı nədir, baxır qapık-quruşa Gözlərinin nurunu ritdikcə şam kimi Ehtiyacın əlində, oynayıb dövrən kimi”. Cəmiyyətin mənəvi mühitinin formalaşmasında, tənzimlənməsində, saflığının qorunmasında müəllimlərin rolu, yeri əvəzsizdir. Müəllif əsər boyu müəllimin həyat tərzini də diqqətə saxlayır. Yəqin ki, onun müəllimlərə xüsusi ehtiramı münasibəti, ümumiyyətlə, müəllimin qayğıları ilə bağlı rahatsızlığı müəllimin cəmiyyət üçün nə demək olduğunu, onun cəmiyyətdə yerini dəqiq müşahidə etdiyini bilməyindən çox aslıdır.

Əvvəllər pedaqoqlar tez-tez təkrar edirdilər ki, “bir cəmiyyəti məhv etmək istəyirsənsə, onun müəllimi ilə həkimini savadsız elə”. Cəmiyyətdə təhsillə bağlı bir çox problemlərin həllində test üsulu xüsusi rolu oldu. Amma hələ sovet pedaqoqlarının vaxtilə xüsusi məsuliyyət hissəsinin təsiri altında dedikləri qüsurlar da məhz test üsulu ilə cəmiyyətə qayıtdı. Yeni nəsil öhatəli, sistemli təhsildən kənar düşdü. İndi məktəbin yaşamaqlı olduğu acınacaqlı durumu hamımız yaxşı görürük. Yaxud səhiyyə sistemindəki qüsurları islah etmək, həkimlərin tamahkarlığının qarşısını almaq üçün siqorta sistemi təbiiq olunub. Təəssüf ki, bu da yarıtmazdır. Ən müxtəlif tələblərlə insanlardan yene vəsait tələb edilir, onların haqqı, hüququ tapdalanır.

M. Soltanqızı “Həyat, zaman, insan” poeması ilə cəmiyyətin qarşılaşdığı problemləri diqqətə çəkir. Sanki insanların müzakirəsi üçün düşüncə meydanı açır. Hər halda bu münasibət onun xalqın taleyini düşünen şair münasibətinin əks-sədası kimi əsərdə özünü təsdiq edir.

(Davamı var)